

ТАЄМНИЦЯ ЗЛА: відверта розмова з Богом

Рецензія на книгу: Том Райт. *Тайна зла: Откровенный разговор с Богом.*
– М.: Эксмо, 2010. – 256 с.; ISBN 978-5-699-41167-2

ЧОМУ У СВІТІ СТВОРЕНОМУ ДОБРИМ БОГОМ ІСНУЄ ЗЛО?
– Це питання хвилювало людей із прадавніх часів. У текстах Старого Заповіту воно часто набувало форми: «Чому праведник страждає?». Книга Йова є драматичною історією про праведника, яка супроводжується діалогом мудреців про природу і причини його страждань. Книга також пропонує подивитися на страждання Йова з позаземної перспективи. Вже для стародавніх людей факт страждання невинного кидав виклик їхній вірі в справедливого Бога.

У 72 псалмі чоловік, який прагне праведності, збентежений благополуччям нечестивих, проте знаходить відповідь, коли йому відкривається есхатологічна перспектива кінцевого Божого суду. Давньогрецький філософ Епікур лаконічно сфор-

Федір Стрижачук, доктор філософських наук у богослов'ї, декан Одеської богословської семінарії; e-mail: tedandgalina@gmail.com, ORCID 0000-0002-3644-9382

мулював проблему зла: «Бог бажає запобігти злу, але не може? Тоді Він не всесильний. Він може, але не хоче? Тоді Він злий. Отже, Він може, і хоче? Тоді звідки береться зло? Він не може і не бажає? Тоді навіщо називати його Богом?» Проте, тривалий час «проблема зла» не виділялася в спеціальний тематичний дискурс. Лише у XVII ст. Г. В. Лейбніц написав «Досліди теодицеї про добрість Божу, свободу людини та початок зла». Відтоді існує окрема наука – теодицея, яка займається «проблемою зла». Зазвичай проблема зла формулюється у вигляді силогізму що містить у собі приховану суперечність.

Бог існує.

Бог є добрий.

Бог є всемогутній.

Зло існує.

Теїсти вірять у кожне з наведених тверджень. Із трьох перших тверджень випливає висновок, що «зло не повинно існувати», проте четверте твердження явно йому суперечить – «зло існує». Нині існує чимало спеціальних філософських праць, в яких досліджується і дискутується ця проблема, проте така література вимагає фахової підготовки, тому є недоступною для широкого кола читачів.

Книга Тома Райта «Тайна зла» є вдалою спробою подолати цю дистанцію між автором і читачем. Т. Райт ставить проблему зла, спираючись на сучасну ситуацію: «теракти 11 вересня 2001 р.», «війна в Іраку», «цунамі 2004 р.». Потім переходить до добре відомих біблійних образів «Адам, Єва, змії і заборонений плід», «невинний страдалець Йов», «хрест Христа». Війна в Україні могла б стати ще однією темою книги, але автор написав її раніше. Проте українцям у час війни буде зрозуміла і доступна перспектива, з якої виходить автор.

За основу книги було покладено п'ять лекцій, які автор прочитав у Вестмінстерському абатстві 2003 р., відповідно праця складається також із п'яти розділів. У першому розділі «Коротке слово «зло»: нова проблема зла» автор описує, ілюструє і пояснює, що таке зло. Він не дає чіткого визначення поняттю «зло», яке задовільнило б допитливий філософський розум. Проте на сторінках книжки читач натрапить на багато образів та історій, які розбудять і розбурхають уяву. Автор використовує образи «водної стихії» – первинний океан, всесвітній потоп та води Червоного моря, в яких потонуло військо фараона – щоб змалювати стихію хаосу і зла, яка протистоїть Богові, загрожує народу Божому, проте перебуває під Божою владою. Потім автор вдається до сучасності і згадує теракти 11 вересня 2001 р., війну в Іраку, цунамі в Індійському океані та ураган Катріна і в такий спосіб ілюструє коротке слово «зло». Автор дає також зрозуміти різницю між природним і моральним злом, використовуючи образи «цунамі» для першого і «гангстери» з фільмів жахів для другого.

Він навіть подає коротку історію спроб західної філософської думки зрозуміти і подолати зло, починаючи з Лісабонського землетрусу 1755 р. і закінчуючи мислителями сьогодення.

Т. Райт критикує сучасну віру в моральний прогрес людства, як і прогрес узагалі, яка зародилась у Новий час. І хоча ця віра була вже декілька разів дискредитована жакливими подіями Першої та Другої світових воєн, люди ще й досі дивуються «як може хто чинити такі звірства в ХХІ ст.»? Віра у прогрес змушує сучасних людей неадекватно реагувати на зло. Ця адекватна реакція набуває трьох вимірів (с. 26). По-перше, люди ігнорують зло, поки воно не вдарило їх в обличчя. Людям здається, що це зло, яке десь далеко, або навіть поряд, їх не стосується і тому можна жити так, наче його немає. По-друге, вони дивуються, коли отримують цей удар від зла. Тут виринає відома реакція-запитання: «Як це можливо в ХХІ ст.?». І по-третє, вони зрештою відповідають на зло в інфантильний і небезпечний спосіб. Більшість людю демократичного світу і навіть глави держав вважають, що проблему зла можна легко вирішити – «зло потрібно знищити!».

Далі автор перебирає варіанти, кого люди схильні звинувачувати за наявне зло. Першим підозрюваним він називає Бога. Бог допустив зло. Але відкидає цю ідею як незрілу і не розвиває її. Другим варіантом пошуку винуватців зла є проєкція образу зла на інших і спроба просто знищити їх або приборкати. І третя реакція – звинувачувати себе або своє суспільство. Райт розглядає реакцію постмодернізму. Постмодернізм деконструє «зло», особливо небезпечною автор вважає деконструкцію морального суб'єкта, людського «я». Якщо особистість є лише потоком почуттів, знаків і думок, то хто ж тоді відповідальний за вчинки окремої людини?

У кінці першого розділу, автор ще не пропонує розв'язання проблеми зла і проникнення в остаточну таємницю зла, проте закликає мислити «по-дорослому» (с. 39). На його думку, таке мислення повинне містити три компоненти: відмову від наївної думки, що західна демократія є панацеєю від усіх бід, розуміння того, що зло має глибинний і надособистісний вимір, і усвідомлення того, межа між добром і злом проходить по наших душах.

У другому розділі «Що Бог може зробити з проблемою зла» Т. Райт зосереджується на тому, що Біблія каже про зло. Він зазначає, що біблійні тексти не дають чіткого визначення чи розуміння зла, як це намагалися зробити філософи Нового часу. З Біблії ми радше дізнаємося, що «Бог робив, робить і буде робити зі злом» (с. 51). Прихід зла у створений Богом світ описано в перших розділах Книги Буття: гріхопадіння перших людей (3 розділ), розбещеність людей на землі (6 розділ), всесвітній потоп (7–8 розділ), Вавилонська вежа (11розділ). У Т. Райта ці епохальні події розглянуто в зворотному порядку, автор показує, що на кожному етапі Бог засу-

джує і карає зло, щоб обмежити його розповсюдження. Знаковою подією, на думку Т. Райта, є покликання Авраама (12 розділ) – це момент, коли Бог починає відповідати на проблему зла. Тут Бог обіцяє благословити через Авраама всі народи, проте Авраам та його потомки-патріархи і потім народ Ізраїлю самі стають частиною цієї проблеми. В історії вибраного народу автор виділяє подію визволення ізраїльтян з єгипетського полону, тут Бог діє як суддя гнобителів і визволитель пригноблених. Автор приділяє достатньо уваги літературі мудрості Старого Заповіту, де проблема зла ставиться і спрямовується до Бога, як запитання, молитва або протест. Т. Райт традиційно не оминає книгу Йова – історію про стражденного праведника. Історія Йова доводить, що проблему зла не слід применшувати чи шукати прості рішення, проте Бог є Творець, Він діє, буде діяти і відновить справедливість у межах свого творіння.

Старий Заповіт не пропонує нам картину світу, де Всемогутній правитель гігантського механізму змушує його працювати в певний спосіб, де все зрозуміло і чітко пояснюється. Радше ми бачимо незвичайний і таємничий світ, в якому діє Бог через недосконалих людей і втілює свій план через стражденного раба (Ісая 40–55) чи Сина Людського (Дан. 7). Ці фігури є образами месії, який ще має прийти.

Третій розділ «Зло і розп'ятий Бог» може дещо збентежити читача, незнайомого з книгою Юргена Мольтманна «Розп'ятий Бог». Тут Т. Райт відповідає на запитання «Чому помер Ісус?». Автор вважає, що відповідь має важливий богословський вимір і з'ясовує фактично, що Бог робить зі злом. Бог вирішує це так. Він Сам приходить у світ в образі молодого юдейського пророка, який звершує паломництво в Єрусалим на Пасху, проповідує Царство Боже, заходить у протистояння з релігійними і політичними можновладцями, Він стикається з жорстокістю і несправедливістю, бере на Себе гріх Ізраїлю і зло всього світу. На хресті було кинуте виклик імперіям, які спираються на владу, жорстокість і силу, владою інакшою – владою любові, яка зрештою здобуває перемогу.

У двох останніх розділах Т. Райт розкриває, як велика подія перемоги на хресті впливає на життя людей сьогодні. Обидва розділи мають практичне спрямування і говорять про шляхи подолання зла. У четвертому розділі Т. Райт малює картину майбутнього без зла, яке створить Бог. Ця картина не присипляє і не робить бездіяльними. Навпаки, уява сформована образами Царства Божого, створює надію і мотивацію до конкретних кроків змінювати наше особисте і суспільне життя за вектором, який вказує на Новий Єрусалим.

Зараз християни, які живуть у проміжку між хрестом, воскресінням і новим Божим світом мають стати учасниками вирішення проблеми зла. Молитва, практика святості та боротьба за справедливість є тим, що наближає людину і суспільство до Царства Божого.

П'ятий розділ «Визволи нас від лукавого: прощення для мене и прощення для інших» стверджує, що шлях до величного, прекрасного і вільного від зла майбутнього лежить через прощення. Така дорога є не легкою прогулянкою, а вимагає великої внутрішньої роботи. Тут Т. Райт посилається на монографію М. Вольфа «Зневага і прийняття» і каже, що зло не варто ігнорувати, його треба визнати, назвати і засудити, і зробити другий крок – простити, примиритись і прийняти. Усе не вирішиться якось саме собою, лише у світлі прощення дивовижні картини майбутнього Царства набувають справжнього сенсу і реальності. Дар прощення може перерізати ланцюги, які прив'язують людей до гріха, злоби, страху, образи і смерті.

Отже, монографія Т. Райта, на відміну від філософських і богословських рішень проблеми зла, пропонує рішення, яке містить як богословську, так і практичну складові. Таке рішення задовольняє не лише інтелектуальний запит і дає розуміння, але також формує надію і створює мотивацію до активної християнської дії у сучасному світі. У час війни, коли зло вже не можна не помічати, книга може бути рекомендована широкому колу читачів.